

Salomėja Burneikaitė – lėlininkė, menotyros (teat-
rologija) mokslų magistrė
Moksliniai interesai: lėlių teatro istorija, meno terapija
El. paštas: salomeja.burneikaite@gmail.com

Salomėja Burneikaitė – critic of puppet theatre,
Master of Theater Studies
Research interests: Puppet theatre history, Art therapy
E-mail: salomeja.burneikaite@gmail.com

Jūratė Grigaitienė – Klaipėdos universiteto Filologi-
jos katedros lektorė, humanitarinių mokslų (meno-
tyra) daktarė
Moksliniai interesai: mokyklinis teatras, šiuolaikinis
lietuvių teatras, teatro pedagogika
El. paštas: j.grigaitiene@gmail.com

Jūratė Grigaitienė – PhD in the Humanities (Art
Theory), lector of Department of Philology, Klaipėda
University
Research interests: school theatre, theatre pedagogy,
contemporary of Lithuanian Theatre
E-mail: j.grigaitiene@gmail.com

Salomėja Burneikaitė, Jūratė Grigaitienė

Klaipėdos universitetas

LĒLIŲ TEATRO PAVELDO ŠALTINIAI ŽEMAITIJOJE

Anotacija

Straipsnyje pristatomi Žemaitijoje randami ir išlikę seniausi lėlių teatro raiškos pavidalai, lėlių naudojimas natūralioje aplinkoje, nuo bažnytinių švenčių iki pramoginių ar šviečiamųjų veiklų su lėlėmis namų aplinkoje. Straipsnyje aptariami lėlių teatro šaltiniai etninėje kultūroje, supažindinama su meninės lėlių teatro ženklų kalbos pradžia spontaniškajame lėlių teatro raidos etape, nuo lėlės ir kaukės pavidalų etninėje kultūroje, religinėse apeigose iki vaidinimų su lėlėmis namų aplinkoje, šeimos šventėse. Pristatomi autentiški Žemaitijos miestelių ir kaimų gyventojų liudijimai – tikras lobis tyrinėjantiems šio regiono daiktiškąją ir nematerialiąją kultūros paveldo tradiciją, ją įvesdinant į krašto etninės kultūros erdvę.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: lėlė, kaukė, Žemaitija, liaudies menas.

Abstract

The article presents the oldest forms of puppet theatre in Samogitia, the use of puppets in their natural environment, from Church feasts to entertainment or educational activities with puppets in the home environment. It discusses the sources of puppet theatre in ethnic culture, presents the

beginnings of the artistic language of puppet theatre in the spontaneous development of puppet theatre, from dolls and masks in ethnic culture and religious ceremonies, to playing with dolls in the home environment and family celebrations. Authentic testimonies from inhabitants of Samogitian towns and villages are presented: a real treasure for those exploring the material and intangible cultural heritage tradition of this region, introducing it into the region's ethnic cultural space.

KEY WORDS: Puppet, Mask, Samogitia, Folk Art.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v27i0.2167>

Į v a d a s

Gyvename jau XXI amžiaus antrąjį dešimtmetį. Kai kurie etninės kultūros paveldo objektai yra ne tik ištyrinėti, bet ir saugomi, pažįstami. Daugelis jų po truputį yra įtraukiami į UNESCO paveldo sąrašą. O lėlės, kuriamos žmogaus ir egzistavusios šalia jo įvairiais laikais, vis dar lieka kultūros paribyje. Deja, daug ko jau nebesužinosime, daug kas yra negrįžtamai nutolę, nesvarbu, gal net nebereikalinga. Tačiau susipažinę su etninei kultūrai artimais lėlių teatro paveldo šaltiniais atokiose Žemaitijos vietose, suprasime, kad ten sėsliai gyvenantiems žmonėms lėliški pavidalai yra reikšmingi jau ne vieną šimtmetį. Dažnai lėlės, kaip ir šventųjų skulptūrėlės, buvo drožiamos iš medžio. Tačiau neretai lėliškieji pavidalai buvo kuriami iš neatsparių laikui medžiagų (skiaučių, pakulų, šiaudų, odos atraižų) ir visko, kas papuola po ranka, todėl natūraliai sunyko. Tačiau svarbiausia yra žmogaus, t. y. kūrėjo, santykis su tuo, ką jis kuria ir kodėl kuria būtent lėles. Nedaug išliko daiktiškųjų objektų, bet žmonių prisiminimai apie lėliškus pavidalus bažnyčiose, šeimos aplinkoje, religinių švenčių metu ne tik primena nutolusią praeitį, bet ir liudija tam tikrą mąstymo būdą, išreiškiamą Žemaitijos vietovėse būtent lėliškais pavidalais.

Visame pasaulyje įvairiais laikais žmonės atlikdavo ritualus naudodami lėles ir kaukes. Lietuvoje profesionalaus lėlių teatro gimimo data yra 1936 m., tačiau lėles ir kaukes žmonės naudojo savo aplinkoje nuo tų laikų, kai jos dar nebuvo įvardijamos kaip lėlių teatro atributai. Pasaulio lėlių teatro istorija liudija, kad įvairiose pasaulio šalyse dėl etninės bei religinės kultūros įtakos klostėsi skirtingos lėlių teatro tradicijos. Keliaujant po Lietuvą, susiduriant su kitų regionų gyvomis etninės kultūros tradicijomis, Žemaitiją galima išskirti kaip turinčią palyginti nemažai išlikusių lėlių teatro istorijos šaltinių. Žemaitijoje pastebime tam tikrą lėliškos raiškos tradiciją, kuri vietiniams žmonėms buvo ir gal net yra svarbi. Apie lėlių naudojimo atvejus natūralioje aplinkoje palyginti gausiai ir ryškiai prisimena ir emociškai liudija daugelis pateikėjų. Vien apie žemaičių Užgavėnės skirtingose vietose kiekvienas pasakoja naujai, įdomiai, su pasididžiavimu. Sutinikame panašias, tačiau kitokias kaukes, lėles, keistas būtybes, veikiančias pagal vaidmenis, siužetus, perduodamus iš kartos į kartą. Kaukėtų personažų vaidybos

ir veiksmo tradicija panašiais pavidalais persikėlė ir į šeimos šventes, pramogų sferą, vėliau ir į bažnyčios aplinką, padėdama suprasti tam tikrą pasaulio suvokimo ir bendravimo su kitais būdą.

Kaukė arba lėlė lydi žmogų nuo pačių seniausių laikų. Galima įsivaizduoti, kad jos pirmtakas buvo pirmą kartą skulptūra – dievų arba mirusių protėvių atvaizdas. Atpažinti savo krašto lėliškojo paveldo objektus galime remdamiesi Europos lėlių teatro tyrinėtojų darbais. XIX a. prancūzų rašytojas Šarlis Nodjė (Charles Nodier), bandydamas nusakyti lėlių teatro pradžią, teigė, kad pirmosios mergaitės pirmoji lėlė ir buvo teatro lėlės pirmtakė. Tačiau, prieštaraudamas Nodjė teorijai, Šarlis Manjenas (Charles Magnin) parašė studiją iš lėlių teatro istorijos ir teigė, kad pirmasis plastikos pavyzdys buvo kelmas, kuris šiek tiek apdirbtas tapo stabu. Toliau vystydamasis jis tapo fetišu, statula, religine skulptūra, kurią buvo galima „atgaivinti“, paverčiant lėle. Svarbiausias tampa „atgaivinimo“ veiksnys (ritualinių lėlių pavyzdžiai). Lėlių teatras keitėsi pereidamas tuos pačius vystymosi etapus kaip ir teatras apskritai. Lėlių teatro istorikas prof. Henrikas Jurkovskis (H. Jurkowski) primena: „Iš esmės kuklusis lėlių teatras tam tikra prasme yra mikrokosmas, kuriame koncentruojasi ir sumažintu pavidalu atsispindi visuotinio teatro bendras vaizdas.“¹ Etninės kultūros tyrinėtojai mums taip pat primena požiūrį į gyvenimą kaip visumą. H. Jurkovskis išskiria du ryškius lėlių teatro vystymosi periodus. Pirmąjį, kol jokia teorinė, nepriklausoma nuo „gyvojo“, teatro mintis, skirta tik lėlių teatrui, nebuvo formuluojama, jis vadinama spontaniškuoju. Tai ne laikotarpis, o tarsi vystymosi stadija. Taigi, bandant pažinti savąją tradiciją, keliaujame lėlių teatro šaltinių Žemaitijoje link, stebime objektus, kalbiname žmones, užrašinėjame prisiminimus, analizuojame, kokiu būdu surinkta medžiaga atspindi liaudiškojo lėlių teatro tradiciją. Per lėliškąjį paveldą kiek kitaip atsiskleidžia ir Žemaitijos krašto autentiškas savitumas, ypatingu būdu padedantis atpažinti senosios ir krikščioniškosios kultūros jungtis.

1. Lėlių teatro apraiškos ikikrikščioniškoje kultūroje

Senaisiais laikais, kol kūrybinė veikla dar nebuvo įvardyta kaip tautodailė, žmonių saviraiška liejosi laisvai. Mūsų dienomis galime pastebėti, kad Žemaitijos tautodailininkų sąrašė yra daugybė medžio drožėjų, tekstilės meistrų, kurie neišsitenka vienoje veiklos srityje. Nuo amžių žmogus pirmiausia kūrė ir darė tai, kas jam padėjo gyventi ir išgyventi. Jis rūpinosi darbo įrankiais, statėsi būstą, kūrė sau tinkamą gyventi aplinką, sakraliąją ir laisvalaikio erdvę, apmąstydamas savąją būtį, ieškojo santykio su anapusybe. Stebėdami agrarinių ir šeimos švenčių tradiciją konkrečiose Lietuvos vietose, čia randame ir senojo mėgėjiško teatro

¹ Jurkowski H. *Dzieje teatru lalek*. Panstwowy instytut wydawniczy. Warszawa, 1970.

ištakas, kildinamas iš ritualo. Prof. Petras Bielskis monografijoje apie klijimo teatrą pažymi, kad teatro gimimo laikas prasideda tada, „<...> kai apeiga praranda savo pirmąją reikšmę ir, netekusi sakralumo, įgauna grynai teatrinės formos“². Šiuo laiku atpažįstame ir lėlių teatro formavimosi apraiškas, kuriose atpažįstame lėlių teatro meno kalbos ženklus. Žemaitija šia prasme tikrai turtinga. Čia gausiai žmonių naudojamos lėlės ir kaukės savitai praturtina daiktišką tautodailės paveldą, atpažįstant ir lėlių teatro istorijos pradžia.

Lėlė ir kaukė, kaip tautodailės kūriniai, yra priskiriamos vaizduojamojo meno sričiai. Tačiau atokiauose Žemaitijos vietose išlikę objektai tampa šaltiniais, padedančiais atpažinti ir įvardyti savojo krašto liaudiškojo lėlių teatro ištakas. Tie šaltiniai leidžia geriau susivokti tyrinėjant ir autentišką šio krašto žmonių mąstymo būdą, kūrybiškumą, kuris yra svarbus ne tik lėlių teatro istorijai, bet ir savęs bei krašto kultūros pažinimui.

Kalbant apie lėlių teatro ištakas Lietuvoje, verta prisiminti, kad rašydamas apie senąją lietuvišką liaudies teatrą, teatro istorikas Vytautas Maknys rėmėsi etnologų ir tautosakos tyrinėtojų surinktais duomenimis, pripažindamas, kad lietuvių teatrologų darbų šiuo klausimu yra labai mažai. „Liaudies teatro tyrinėtojai, gilindamiesi į pirmąją bendruomenės žmogaus gyvenimo raidą, pateikė nemažą medžiagą ir teatro praeičiai nušviesti. Deja, lietuvių mokslininkai dar neatkreipė rimtesnio dėmesio į liaudies teatrą. Dėl to mums tenka vaduotis dar neapibendrinta medžiaga – įvairiais apeigų, papročių aprašymais bei etnografinėmis apybraižomis ir dairytis analogijos į kitų tautų atitinkamos srities mokslininkus.“³ Prieškariu lėlėmis susidomėjęs dailininkas Stasys Ušinskas pagamino pirmąsias lietuviškas marionetes ir priminė lėlių teatro ištakas: „Pirmasis teatras, kuris gimė pas primityvias tautas, buvo lėlių, arba *maskių*, teatras. Ir dabar užtikam pas negrus *maskių* spektaklius, kurie yra religinio pobūdžio. <...> O pas mus taipgi dar yra užsilikusi tradicija, kuri Užgavėnių laiku [rengiasi?] *masketais* vaidintojais, kurie daro *šposus* vaidindami meškas, velnius, raganas. Maskė liko Europoje kaipo šposo priemonė“⁴ (*kalba netaisyta*).

Viena iš tradicinių šio krašto švenčių – žemaičių Užgavėnės, kuri dabar tapo pramoginė, tačiau ikirikščioniškais laikais buvo sakrali veiklos erdvė. Per ją galime atpažinti archajišką mąstymo būdą, tikėjimo ženklus, likusius veiksmų relikтус bendraujant su aplinka, pasauliu, gamta, bendruomene. Ne tik Užgavėnėse, bet ir kituose žemaičių papročiuose aptinkame persirengėlių ir kaukių pavidalus. Iš įvairių etnografinių šaltinių matyti, kad „pasivertimas kitu“, naudojant kaukę, labiausiai susijęs su senosiomis kalendorinėmis žiemos ir pavasa-

² Bielskis P. *Lietuvos klijimo teatras*. Klaipėda, 1999, 339.

³ Maknys V. *Lietuvių teatro raidos bruožai*. Vilnius, 1972, 10.

⁴ Ušinskas S. Lėlių ir maskių teatras. In *Lėlė ir kaukė*. Sud. A. Girdzijauskaitė. Vilnius, 1999, 121.

rio šventėmis, vėliau krikščionybės sutapatintomis su tarpukalėdžio laikotarpiu, adventu, Kalėdomis, Užgavėnėmis, Velykomis.

Etnografų tyrinėjimuose yra ne kartą aprašytas kelmo (blukio) valkiejimas Žemaitijoje XIX a. pabaigoje. Blukininkai (vyrai ir moterys) su šokiais, muzika, išdaigomis tapydavo kaladę iš kaimo į kaimą visą naktį. Apeigoje dalyvaudavo visas kaimas. Simonas Daukantas aprašo, kaip šventėse vilkdavo blukį, simbolizuojantį senuosius metus, dainuodami: „Judink, seni, kaulus, sudaužk rankų delnus.“ „Atvilkę į tą kiemą, iš kurio išvilko, blukį sudėgindavo kaip sunkų praėjusį metą. Sudėginus moterys tuoju parodėdavo *drožtą iš medžio lėlę*, kurią vyrai grobstė, o moterys slėpė.“⁵

Žemaitijoje išdaigomis garsėjusiose linamynio talkose iš XIX a. žinomi šiaudinių baidyklų – *končiaus (valančiaus, kuršio)* nešimo papročiai. Palydą *kuršiui* sudarydavo kaukėti personažai, sutinkami Užgavėnėse. Etnologų nuomone, persirengėlių kostiumo ir kaukių panašumai, dalyvavimas kalendorinėse ir agrarinėse šventėse padeda atsekti tų personažų ryšį su agrarine-vegetatyvine magija, su senaisiais kultais ir liudija lėlių teatro elementų apraiškas. Senieji papročiai, įsigalint krikščionybei, pamažu prarado tikrąją prasmę, išlikdami pramoga. Žinių apie persirengėlius randama bažnytiniuose raštuose, kai raginama atsakyti šių tradicijų kaip bendravimo su demonais būdų⁶.

Pačia archajiškiausia forma mus pasiekęs liaudies vaidinimas yra žemaičių Užgavėnių šventė. Ji, įgavusi linksmą pramoginį turinį, išliko gyvybinga ir mūsų dienomis, pateikia medžiagos ir besidomintiems lėlių teatro istorija. Požiūrį į Užgavėnių apeiginius personažus kaip demonus yra išsakęs vyskupas Motiejus Valančius savo raštuose⁷. Žemaičių Užgavėnėse sutinkame įvairių autorių aprašomas zoomorfinių ir antropomorfinių kaukių, arba personažų, grupes. Meškos, gervės, ožio, arklio ir kitos panašios kaukės nekalbėdavo. Šioje vietoje tinka priminti, kad teatre svarbiausia yra veiksmas (lot. *actum*), kilęs iš dramos (lot. *drama*), o lėlių teatre – lėlė arba kaukė, perteikianti mintį pirmiausia savo vizualine plastine forma, kurios charakteris atsiskleidžia tikslingai veikiant. Žmogaus pavidalo kaukėtų personažų grupės veikia laisvai teatriškai improvizuodamos tradiciškai susiklosčiusiuose siužetuose. Tokie yra „žydai“, „čigonai“, „daktarai vengrai“, „velniai“, „kareiviai“, „giltinė“, „kipšiukai“, „vokietukai“ ir pan. Tačiau senieji Žemaitijos medžio drožėjai paliko labai išraiškingų ir charakterį išreiškiančių tikrų kaukių, kurių pavyzdžių galima pamatyti muziejuose ar kaukių parodose. Daugelyje Žemaitijos vietų jos ir dabar naudojamos pagal paskirtį, dalyvauja veiksmė Užgavėnių šventėse pritaikytos prie žmogaus veido,

⁵ Daukantas S. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Vilnius, 1988, 127–128.

⁶ Valančius M. *Raštai*, t. 1. Vilnius, 1972, 253–254.

⁷ Valančius M. *Raštai*, t. 2. Vilnius, 1972, 372.

spalvingai dažant, išraiškingumo joms suteikia pridėtos odos, kailio ar tekstilės atraižos. Vargu ar Žemaitijoje pavyktų rasti bent vieną medžio drožėją, kuris nebūtų išdrožęs keleto kaukių. Reikšminga yra tai, kad „tokios kaukės sudarė esminį liaudies vaidintojų kostiumo akcentą, o kartu ir savitą liaudies skulptūros dalį“⁸. Įdomios lėlių teatro požiūriu yra keistos būtybės, įvardijamos kaip „turliuo“, „malpos“ ar „vokietuko“ kaukės. Jas sąlyginai galima vadinti ir didelių mastelių lėlėmis, kurių proporcijos keičia žmogaus pavidalą, o veido bruožai suteikiami išpaisant veidą ant maišo („turliuokas“), galva padaroma iš susuktų skudurų gniužulo ir užversto ant galvos sijono („malpa“, „vokietukas“), o dirbtinės rankos laisvai tabaluoja prie šonų.

Ypač artima lėlių teatrui yra Morė⁹. Ši moters pavidalo didelių mastelių lėlė turėjo išraiškingus moteriškumo požymius, buvo daroma iš šiaudų, pakulų, o kartais ir medinio karkaso, su spragilu rankoje. Užgavėnių kaukininkams Morę lydint su pokštais, triukšmais ir muzika, ant nekaustytų rogių pavažos iškelto rato, ji būdavo vežiojama po kaimą. Besisukdamas ratas suteikdavo Morei judesį, lėlė Morė išraiškingai vartydavosi, svyrudama į šalis, mosuodama iškelto spragilu. Pasibaigus eisenai, dalyviai Morę laukuose paprastai sudegindavo.

Senosiose žemaičių vestuvėse taip pat sutinkama persirengėlių. O tai jau šeimos švenčių sritis. Laikui bėgant, pasaulėžiūrai keičiantis, šventėse ryškėjo pragminis veiksmo pobūdis. Vėlesni kaukės metamorfozių tyrinėtojai pažymi, jog kaukininkų „persikūnijimas“ senuosiuose papročiuose nebuvo suvokiamas perkeltine prasme¹⁰. Šios prasmės atsiradimas ryškina teatro elementų kalendorinėse apeigose raidą. Senosios kultūros apraiškas, atspindinčias archajinę pasaulėjautą lėliškais-daiktishkais pavidalais, galime atpažinti Žemaitijos vietose ir šiandien. Tokia kūryba gimsta negalvojant, kokiam žanrui bus priskiriama, tačiau galima pastebėti, kaip natūraliai žmogaus kūrybiškumas veikloje sieja teatro elementus (*veiksmas, drama*) ir vizualinės plastinės formos paiešką (*kaukė, lėlė*), atliepiant prigimtinį paties žmogaus-kūrėjo poreikį. Šiame kontekste tinka pristatyti du kaukės naudojimo atvejus, kurie abu egzistuoja ir XXI a. skirtingose Žemaitijos vietose, natūraliai išsiteddami tradicijoje. Abu pavyzdžiai iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti pavieniai reiškiniai. Tačiau jie yra tikri ir padeda pajauti specifinį žemaičio mąstymo būdą, kūrybiškai naudojant savo aplinkoje tradicinę Užgavėnių kaukę. Toks pasirinkimas puikiai atskleidžia archajiškąją kaukės naudojimo paskirtį, tačiau suteikia papildomą teatrišką reikšmę šiuolaikiniam užaugusiam ir sėsliai gyvenančiam savame krašte žmogui.

⁸ Skrodenis S. Kaukė ir jos vieta senojoje liaudies kultūroje. In *Liaudies menas ir jo savitumas*. Kaunas, 1984.

⁹ Burneikaitė S. Lėlių teatro elementai lietuvių etninėje kultūroje. *Liaudies kultūra*, 3, 27–30.

¹⁰ Bedoin J. L. Kaukė ir jos metamorfозės. *Krantai* 5, 14.

Kretingoje gyvenantis tautodailininkas Adolfas Viluckis (g. 1939) per savo gyvenimą yra išdrožęs daugybę rūpintojėlių, angelų, įvairių medžio skulptūrų kompozicijų ir kaukių. Meistras daugelį metų dalyvauja parodose, jo darbų yra įsigiję muziejai. Kilęs ir užaugęs Grūšlaukės kaime (Kretingos raj.), A. Viluckis pažįsta vietos tradiciją, gyvenimo būdą, nuo jaunystės drožia išraiškingas Užgavėnių kaukes ir pats dalyvauja šventėse Grūšlaukėje ir Kretingoje. Tačiau šiuo atveju yra svarbu tai, kad sau pasigamintą mėgstamą Užgavėnių kaukę jis kartais nešiojasi su savimi, kad galėtų panaudoti visai netikėtoje vietoje. Grūšlaukės kaimo mokykloje 2006 m. vyko Algio Kviklio knygos apie A. Viluckį „Dievdirbio rankos“ sutiktuvės. Šiame renginyje pastebėjau, kaip elgiasi žemaitis, kai jam nelabai jauku sėdėti prieš žiūrovus, klausantis kalbų apie save. Norėdamas palengvinti sau situaciją, meistras, pakviestas į sceną, teatriškai suimprovizavo. Nustebindamas visus susirinkusiuosius, spontaniškai išsitraukė iš kuprinės atsivežtą savo Užgavėnių kaukę ir ją užsidėjo ant veido. Taip A. Viluckis tarsi pasislėpė nuo įdėmių žvilgsnių, leisdamas kitiems kalbėti apie save, pačiam tarsi „nedalyvaujant“. Toks žaidybiškai teatralus poelgis suteikė žaismės ir džiugios nuotaikos renginiui, o svarbiausia – leido jam pačiam būti savimi, t. y. mažakalbiu žemaičiu, geriausiai išreiškiančiu save veiksmu ir kūryba. Klausytojai uždavinėjo klausimus, o meistras su „ličyna“ atsakinėjo į juos vien taupia kūno plastika, išraiškingu nutylėjimu, gestu, galvos pakreipimu, pasukimu. Nesunku įsivaizduoti, kad ši kaukė dažnai teatriškai talkina A. Viluckiui, suteikdama galią mybę „tapti kitu“, nukreipiant dėmesį norima linkme.

Kiek kitoks yra garsaus Žemaitijos tautodailininko Adomo Kvaso (1924–2017), gyvenusio ir kūrusio ne vienoje Žemaitijos vietoje, gamintos kaukės panaudojimo atvejis Telšiuose. Apie kitus jo darbus kalbėsime vėliau, o šioje vietoje kviečiu atkreipti dėmesį į kuklią meistro sukurtą kaukę, kurią, pasakodamas žmonėms Telšių miesto istoriją, teatriškai ir nepaprastai įtaigiai šiais laikais naudoja Žemaičių kultūros draugijos Telšių skyriaus pirmininkas Andrius Dacius (g. 1958). Vos parodžius nuotrauką, iš kurios žvelgia juoda skrybėlė pasipuošęs Užgavėnių „persirengėlis“, kurio dalį veido dengia tik kaukės fragmentas su didele nosimi ir akiniais, netrukdančiais kalbėti, su juo bendravę žmonės jį atpažįsta sakydami: „O! Juk tai mūsų ekskursijų vadovas!“ Iš tiesų A. Dacius nelaiko savęs ekskursijų vadovu. Vietos laikraštis jį yra pavadinęs savanoriu Telšių gidu, o jis pats *žemaitiškai* prisistato: „Esu „persirengėlis“, kuris palydi norinčiuosius pasivaikščioti po Telšius, ir galiu šį tą parodyti.“ Gerai išmanydamas krašto istoriją, A. Dacius pasakodamas teatriškai improvizuoja, kalba tik žemaitiškai, su specifišku, jo įvaldytu „persirengėlio“ kalbos akcentu, leisdamas klausytojams suprasti, kaip yra gera gyventi ir jaustis gerai sėsliai gyvenant savoje žemėje. Šis „persirengėlis“ net Vydūno, kurį laiką gyvenusio ir dirbusio Telšiuose, paveldo

objektus parodo tarsi reklamuodamas čia pat surinktas Vydūno sodintų kaštonų medžių sėklas. Toks teatrinio personažo charakteris gimė baigiantis XX a., bendradarbiaujant dviem gerai vienas kitą suprantantiems ir tarsi žaidžiantiems žemaičiams. Svarbu ne vien lėlišku teatrinio atributu laikoma kaukė, kurią galima išsaugoti muziejuje, bet ir teatrinė improvizacija, siužeto, t. y. istorijos, kūrimas, gebėjimas išmoningi panaudoti Užgavėnių kaukę, veikti su ja, tęsiant kaukės naudojimo tradiciją laisvalaikio aplinkoje.

2. Lėlė ir kaukė katalikiškoje Žemaitijos bažnyčių erdvėje

Krikščionybės Lietuvoje istorija siekia šešis šimtus metų, o žemaičiai ne šiaip sau laikomi paskutiniais Europos pagonimis. Natūralu, kad įsivyraujant krikščionybei pamažu keitėsi ir senasis vietos gyventojų mąstymo būdas. Buvusius papročius ėmė keisti nauji, krikščioniški. Baltiškosios mąstysenos vaizdiniai, formavęsi ilgą laiką gyvenant pagal gamtiškąjį kalendorių, nejučia ėmė transformuotis naujuose biblinio turinio siužetuose kartu su perimama katalikiška pasaulėjauta. Laikui bėgant kaukė ar lėlė natūraliai „atrado savo vietą“ katalikiškų bažnyčių aplinkoje, suprantamais būdais padėdama išgyventi ir suprasti biblinį turinį. Jį sudarė Kristaus gyvenimo ir kančios istorijos. Tokiuose daiktiškuose pavidaluose kaip lėlė ar kaukė atpažįstama archajiškoji mąstymo savastis. Turinio kaita vyko natūraliai, pagal kalendorinių švenčių istorinio vystymosi logiką, tačiau jo tikslas buvo padėti formuotis krikščioniškajai pasaulėžiūrai.

Šiame jokios teorinės minties dar neinspiruojamame teatro raidos etape aptinkame Lietuvos lėlių teatro istorijos pradžią. Besikeičiančiame pasaulyje žmogus bandė naujai susivokti, kūryboje išreikšdamas save. Ne tik Žemaitijoje visais laikais atsiranda kūrybingų žmonių, dažniausiai medžio drožėjų, išbandančių lėliškas formas. Tačiau žvelgdami į šio krašto ankstyvosios krikščionybės paveldo šaltinius, turime progą suprasti ir pažinti reiškinių, daug seniau išnykusį daugelyje Europos šalių katalikiškų bažnyčių. Tie šaltiniai – ne tik Bažnyčios paveldo dalis, bet ir tikriausi liaudiškojo lėlių teatro bažnyčioje pavidalai. Judančios medinės skulptūros buvo kuriamos bažnyčių užsakymu, kad tikintieji galėtų geriau suprasti ir išgyventi Kristaus kančios istoriją. Iš šios epochos mažai yra likę duomenų, tačiau kai kuriose atokesnėse Žemaitijos krašto bažnyčiose iki mūsų dienų yra išsaugotų medinių judančių Romos kareivių skulptūrų, vietos žmonių vadinamų „žalnieriais“. Jos buvo, o kai kur ir tebėra, statomos prieš šv. Velykas prie Kristaus kapo, įrengiant specialią pakylą, su dekoracijomis, apšvietimu, tam tikromis apeigomis. Tokios skulptūros – vertingi šaltiniai, liudijantys ne tik lėlių teatro, etninės kultūros, bet ir Lietuvos katalikų bažnyčios istorijos virsmo dalį.

Galima tik įsivaizduoti, kaip išradingi vietiniai meistrai stengėsi kuo išraiškingiau, meniškiau išdrožti skulptūras, o kartu ir ieškojo, kaip įrengti pakylą, įtaisyti skulptūrų judinimo mechanizmus, kad nepastebimai apeigų dalyviams būtų galima skulptūroms-lėlėms suteikti reikiamą judesį. Judanti skulptūra-lėlė sudaro gyvo daikto įspūdį, versdama nustebti. Lėlių teatro požiūriu lėlė yra „įdvasintas“ daiktas, objektas, plastinė forma, kuri „atgyja“ animuojama. Manoma, kad vieni iš kitų mokydami, tokių vaidinimų dalyviai tobulino lėlių techniką, scenos įrangą, apšvietimą. Čia dar anksti ieškoti originalios meninės koncepcijos, tačiau tyrinėdami išvelgsime Žemaitijos medžio meistrų kūrybiškumą, inžinerinį sumanumą, estetinio skonio ir net humoro raiškos pavidalus.

Vienas pirmųjų aprašytų tokių lėliškojo paveldo šaltinių yra Lietuvoje žinomas faktas apie meistriškai išdrožtas lėles, naudotas Nemakščių (Raseinių raj.) bažnyčios velykinėje misterijoje. Pirmoji medinė bažnyčia Nemakščiuose, statyta XVI a., sudegė, atstatyta ne kartą patyrė naikinimą liepsnose ir vėliau. Tačiau JAV parengtos Broniaus Kviklio enciklopedijos „Mūsų Lietuva“ tekste apie Nemakščius rašoma, kad čia zakristijonavę broliai Butkai, išmirę dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, atsimenami kaip puikūs medžio drožėjai. Bažnyčioje ir šventoriuje buvusios jų darbo statulėlės per laiką sunyko, tačiau „bažnyčios pastogėje dar buvo likę jų keliolika, skirtų Kristaus kančios istorijai pavaizduoti Velykų metu. Tai buvo maždaug trijų pėdų medinės statulėlės, kurios buvo aprenčiamos tam tikrais drabužiais, uždedamos ant ratukų ir galėdavo „vaikščioti“, o traukiant iš apačios už virvučių rankomis, galėdavo atlikti kai kuriuos judesius ir kraipyti bei linkčioti galvas“. Toliau skaitome: „Vaidinimas vykdavo naktį ant tam tikro paaukštino, prie Kristaus karsto; bene vienintelis toks „teatras“ Lietuvoje; jo pasižiūrėti žmonės rinkdavosi net iš aplinkinių parapijų. Nepriklausomos Lietuvos laikais šie vaidinimai buvo suruošti tik keletą kartų. 1941 m. bažnyčia su visomis statulomis sudegė.“¹¹ Galime remtis ir kitu šaltiniu. Daug medžiagos apie miestelio istoriją, žmones, kultūrą surinkęs ir savo knygoje „Nemakščiai“ sudėjęs mokytojas Antanas Girčys (g. 1929) taip pat rado, kaip paliudyti prieš Pirmąjį pasaulinį karą čia vykusius lėlių vaidinimus: „Klebonaujant V. Pacevičiui ir J. Janulaičiui, Nemakščių bažnyčioje per Velykas vykdavo lėlių teatro spektakliai, kurių metu buvo vaidinamas visas Kristaus kančių epizodas.“¹² Toliau knygoje A. Girčys prideda to meto žurnalisto Petro Kapočiūno tekstą¹³, kuriame primenama, kad lėlių teatras buvo labai populiarus viduramžiais, ypač Vakarų Europoje, tačiau pastaraisiais laikais yra užmirštas kaip atgyvenęs savo epochą. Autorius nusistebi, kad toks teatras visur kitur jau miręs [matyt, turimi galvoje vaidinimai

¹¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 4. Vilnius: Mintis, 1991, 508.

¹² Girčys A. *Nemakščiai*. Kaunas, 2010, 146–148.

¹³ Kapočiūnas P. *Liepsnos* 22, 5.

bažnyčiose – *S. B. pastaba*], vis dėlto iki šių dienų užsiliko Lietuvoje. Straipsnio autoriui pačiam teko tokio teatro „artistus“ matyti Nemakščiuose. Toliau jis panašiai aprašo lėlių dydį, aprangą, išvaizdą, pažymėdamas, kad jos, ko gero, ne menkesnės už prancūzų ar vokiečių marionetes, tik skirtumas tas, kad anas gamino šio meno profesionalai, o mūsiškės esančios „gryna liaudies kūryba“. Iš P. Kapočiūno teksto taip pat sužinome, kad scena ties Didžiuoju altoriumi buvo padaroma gana aukšta, nes po ją turėjo tilpti šeši žmonės ir vaidinimo metu judinti lėles. Jos buvo tvirtinamos prie tam tikrų važelių, panašių į vagonėlius, su kuriais galėjo „vaikščioti“. Aprašyta, kad vaidinimui vadovavo „vikri klebonijos skalbėja“, kuri ne tik taisė ir keitė lėlių drabužius, bet ir prieš vaidinimą pamokydavo „operatorius“ (taip autorius vadina lėles valdančius žmones). Anot bažnyčios patarnautojos, teatras gyvuoja nuo jai neatmenamų laikų, tačiau autorius pažymi, kad vienoje marionetėje [bendriniis lėlės pavadinimas] pats rado išpjautą XVIII šimtmečio pabaigos datą. Aprašytos kelios scenos, kuriose veikė Judo, Veronikos, Petro, paties Kristaus personažai. Pažymima, kad Kristaus figūra buvo ne viena, nes šiam personažui teko vaidinti daugeliu variantų. Įdomus ir toks aprašomas faktas: „Pastebėjau, kad marionetės, kuri vaizduoja Kristų, einantį į Golgotą, kruvini keliai, ko niekad nebuvo pastebėjęs nė viename krucifikse. Paklaustas „režisieriaus“, kuriais sumetimais kruvini Kristaus keliai, gavau atsakymą: „Vaikeli, juk žinai, kad Kristus net tris kartus puolė, užsigavo į akmenis.“ Skaitant visą tekstą galima jausti, kad žmogus, stebintis šį velykinį lėlių vaidinimą Nemakščiuose, likdavo stipriai emociškai paveiktas, išgyvendamas Kristaus kančią. Tačiau tuo metu jis jautėsi dalyvaujantis religiniame vyksme, o ne tik buvo pasyvus teatrinio gerinio stebėtojas.

Grūšlaukėje gimęs, o dabar Kretingoje gyvenantis medžio drožėjas Adolfas Viluckis (g. 1939) ir Kumpikų kaime gyvenantis Vytautas Vaičekauskis (g. 1930) papasakojo ir apie Grūšlaukės bažnyčioje (Kretingos raj.) iki karo buvusius „žalnierius“. Bažnyčia sudegė 1945 m. Tačiau jie pamena ir Velykų metu ten statomą įmantrų besisukantį statinį, vietinių vadinamą „bėtlieja“ (kirtis ant e). Anot pateikėjų, kurie tada buvo vaikai, „bėtlieja“ Grūšlaukės bažnyčioje buvo statoma iki gaisro. Domėdamasis medžio drožyba, A. Viluckis ne kartą klausė pasakojant apie ją vyresnius Grūšlaukės gyventojus. Anot pasakotojų, „bėtlieja“ statydavo Velykoms, kartu su „žalnieriais“. Ji sukosi, o sukantis vaizdai keitėsi. Per vidurį buvo įtaisyta lempa¹⁴. V. Vaičekauskis su pasididžiavimu prisimena ir žemaitiškai pasakoja: „Vienas toks žmogus buvo, netoli čia gyveno. Toks Narmontas. Tai jis per Velykas visas artimiausias bažnyčias apibėgdavo ir sakė, kad mes žinotumėm, jog niekur tokios gražios „bėtliejos“ kaip Grūšlaukėj tikrai nėra. Vienintelėj mūsų bažnyčioj tebuvo. Vyriškojoj pusėj „bėtlieja“ buvo statoma. Dešinėj.

¹⁴ Viluckis A. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė, 2017.

Mes, vaikai, pasilipdavom aukštai, kad geriau matytumėm. Ji buvo daugiau kaip metro platumo, buvo visokie parėdymai joje. <...> Ana ant kažkokių vėžių buvo įtaisyta, kad būtų galima sukti ratu. Iš apačios sukdamo, bet aiškiai nesimatė, kas ten ką daro. Buvo padaryti tokie stalai, ant kartų pasilipdavo ar pakeldavo. Vien išardyti visą dieną trukdavo. O aukštis buvo gal žmogaus augumo.¹⁵ Toliau buvo pasakojama, kad kol eidavo procesija aplink bažnyčią, viskas buvo išardoma. Figūros buvo nedidelės, plokščios, spalvotai dažytos. Iš pasakojimo galima suprasti, kad rodoma Kristaus kančios istorija, kaip ir Nemakščiuose. A. Viluckis pasakojimą papildė primindamas, kad atskiros scenos matėsi pro išpjautą aukštai langelį, o per jį pasirodydavo ir veikėjai atskirais paveikslais, sukant ant rato visą įrenginį. Taip buvo sukama ne visą laiką, o sustojant. Atskirų scenų su figūromis galėjo būti keturiolika ar aštuoniolika, ir apšviestos jos buvo iš bažnyčios pusės. „O šviesa tai blyksniais sklido. Būdavo nušvis ir vėl sumažėja“, – toliau pasakojo V. Vaičekauskis¹⁶, tvirtindamas, kaip išradingai „bėtlieja“ Grūšlaukėje buvo įrengta, dar papildydamas, kad tuo metu giedojo patys geriausi giedotojai, kuriuos visur kviesdavo. Apie prieš karą čia buvusius „žalnierius“ A. Viluckis pamena vyresnio už jį Jono Laukio (g. 1910) pasakojimą, kad tikrai buvo ir kad „keldavo ranką su kardu ir paleisdavo“. Abiejų pateikėjų atmintyje velykiniai įtaisymai išliko labai prašmatnūs, teatriški. Tų pasakojimų įdomu ir klausytis: „Sakiau, kad niekur taip nebuvo, kaip pas mus. Ir iš Salantų, ir iš Mosėdžio, ir iš visur suvažiuodavo pažiūrėti. Ir sakydavo žmonikė, kad niekur kitur tiek žmonių nesuvažiuodavo kaip į Grūšlaukę per Velykas“, – didžiudamasis tvirtina V. Vaičekauskis. O Viluckis papildė: „Tai juk Grūšlaukėj pradėdavo, paskui į Kalnalį, į Salantus, dar ir kitur vykdavo aplankyti per tą naktį, net ir į Mosėdį suspėdavo.“

Bent keliose Žemaitijos vietose turime išlikusių tikrų medinių judančių skulptūrų – teatrinę lėlių pirmtakių, vadinamų „žalnieriais“. Jos ir XXI amžiuje yra saugomos, tebestatomos, tik retai kur bejudinamos, jas naudojant pagal senąją paskirtį velykinėse apeigose. Kretingos rajone velykinių „žalnierių“ poros tebėra Kalnalio ir Salantų bažnyčiose. Plungės rajone tuo įžymios yra Platelių, Beržoro, Gintališkės bažnyčios. Plokšti, spalvingai dažyti, nejudinami, pagal išvaizdą ir formą tikrai vėlyvi „žalnieriai“ yra Kražių (Kelmės raj.) bažnyčioje. Notėnų bažnyčioje (Skuodo raj.) yra išlikusios senos, iš lentų išdrožtos ir sukonstruotos „žalnierių“ figūros su virveliniais judinimo mechanizmais. O tolimoje Pievėnų parapijoje (Skuodo raj.), velyknaktyje budint prie Kristaus karsto, naudojamos net senosios Užgavėnių kaukės, ne lėlių „žalnierių“, o persirengėlių žmonių karėvių palyda. Iš pateikėjų pasakojimų skirtingose Žemaitijos vietose galima suprasti, kad „žalnieriai“ buvo ne šiaip religinėse apeigose naudojamos judančios

¹⁵ Vaičekauskis V. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė, 2017.

¹⁶ Ten pat.

lėlės-skulptūros. Jie padėjo kurti atmosferą, aplinką, kurioje žmonės išgyveno religinius jausmus, giedojo, meldėsi, adoravo, dalyvavo procesijose su žvangančiais žibintais, vėliavomis, apeigų metu mušant didžiuosius būgnus, skambant varpams. Dėmesį patraukia pasakojančiųjų įsitraukimo, įdomumo, veiksmų patrauklumo veiksnys, kuris bet kokiam teatre yra labai svarbus.

Apie vietinę judančių skulptūrų „žalnierių“ tradiciją Kretingos rajone primeina ir 2005 m. Kalnalio bažnyčioje užrašytas Dalicijos Preidytės pasakojimas¹⁷. Ji bažnyčios skalbėjos ir patarnautojos, vadinamos „pročka“, pareigas perėmė iš mamos, kurios pastarajai atiteko iš bočiaus, dirbusio čia zakristijonu. Anot jos, „žalnieriai“ visada čia buvę, ir jiems turėtų būti daugiau negu 100 metų. Mediniai „žalnieriai“ ir dabar tebestatomi Kalnalyje prieš šv. Velykas, laukiant Kristaus prisikėlimo. Pačios skulptūros, be paaukštinių, yra apie 70 cm dydžio. Abi išoriškai panašios, spalvotai dažyto medžio, turi judinimo mechanizmus, iš kurių galima suprasti, kaip skulptūroms buvo suteikiamas judesys. Jos yra statomos ant specialiai sumontuojamų laiptų, su kitomis dekoracijomis, prie Kristus karsto dešinėje ir kairėje. Kartas nuo karto po laiptais turėjo palįsti jauni vyrukai ir patraukti už virvių, kad kuris nors iš „žalnierių“ staiga pasuktų galvą, sujudintų ietį ar kardą. Tuo metu žmonės giedodavo visą naktį. D. Preidytė pasakojo žemaitiškai, bet užrašyta taip: „Tie „žalnieriai“ irgi būdavo įdomumas, kad neužmigytų budėtojai. Juk ir nusibosdavo. O kai juos sujudina, juk ir išbudina. Pamenu, kai aš buvau dar mergikė ir adoruodama klūpočiau ant laiptų, viena mergelė tai ir į galvą gavo su kardu – karkšt! O tie berniukai iš kitos pusės specialiai stengdavosi anuos sujudinti. Išeidavo, pažiūrėdavo, kas kur klūpo, ir užlindę tada stengdavos užgauti.“ Galima įsivaizduoti, koks kūrybiškas jaunuolių „artistų“ veiksmas vykdavo per budėjimą. Kartais skulptūros-lėlės sujudėdavo, pasukdavo galvas, trenkdavo ietimi į grindis ar sumojuodavo kardu. Judėdavo kiekviena atskirai, nesinchroniškai. Įsitikinti ir nufilmuoti, kaip Kalnalio bažnyčioje „žalnieriai“ juda realiai, mums pavyko 2006 metais, dalyvaujant velyknakčio budėjime Didįjį šeštadienį. Tuo metu viskas vyko labai rimtai, meldamiesi žmonės giedojo Žemaičių Kalvarijos kalnus, bet jau nebe per visą naktį, kaip senais laikais. Šiuo metu ten tarnaujantis klebonas Mindaugas Nausėda patvirtino, kad „žalnierius“ ir šiemet tebestatė prie Kristaus karsto, tačiau jau keletą metų jų nebejudina, nes lėlės-skulptūros yra senos ir bijomasi ką nors pažeisti.

Visi bažnyčiose išlikę panašių lėliškių veiksmų dalyviai buvo sukurti ir skirti apeigoms, bet nebuvo laikomi tikromis lėlėmis. Tačiau jei norime pažinti savąją lėlių teatro istoriją, jos seniausių šaltinių randame ir čia.

Kalbant apie Salantų bažnyčioje iki šiol išlikusias žmogaus ūgio medines „žalnierių“ skulptūras, reikia vėl prisiminti tautodailininką Adomą Kvasą (1924–

¹⁷ Preidytė D. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė, 2005.

2017). Tai jis, gyvendamas Salantuose, tada čia klebonavusio Antano Vaičiaus užsakymu, 1961 metais sukonstravo ir išdrožė jas iš medžio. Meistras yra pasakojęs, kad gamino jas pagal Notėnų bažnyčios (Skuodo raj.) „žalnierių“ pavyzdį. Tiesa, Notėnų „žalnierių“ figūros yra kitokios. Jos plokščios, abi nudažytos skirtingomis spalvomis, išdrožtos iš vientiso medžio lentų kartu su galvomis, todėl gali judinti tik rankas su kardais virvėmis. Kvaso „žalnieriai“ yra didžiausi iš visų žinomų, žmogaus ūgio. Meistras pats pasakojo, jog konstruodamas judinimo mechanizmus panaudojo ir motociklo guolius, kad visa statulos figūra galėtų lengvai pasisukti į bet kurią pusę. Be to, jis buvo ir pirmasis tų skulptūrų „judintojas“ Salantuose. Tik vėliau pats pamokė kitus, kaip elgtis su svertais ir virvėmis, kad būtų nematomi ir reikiamu metu išgautas tikslus figūrų judesys¹⁸. Ši istorija dar palyginti nesena, todėl ne vienas Salantuose užaugęs žmogus pasakojo, kaip vaikystėje įdomu būdavo bažnyčioje ir kaip norėdavo eiti „žalnierių“ pamatyti. Netoli Salantų gimusi ir Salantuose seniai gyvenanti Angelė Staniuvienė (g. 1958) pamena, kad labiausiai Salantų „žalnieriais“ vaikystėje žavėjosi jos vyras, ir teigia: „Labai norėjosi važiuoti į bažnyčią, nes tie „žalnieriai“ labai patiko. Kai pirmą kartą juos pamatė, tai vaikams buvo daug išgąščio. Tai buvo apie 1966–1968 metus. Kad pakėlė jie tuos kardus į viršų, kad dėjo į žemę, tai visa bažnyčia nuščiuvo!“¹⁹ Taip ir augo vaikai Salantuose su tais „žalnieriais“ kasmet. Angelė pamena, kad žmonės tuo metu meldavosi. Ir šv. Mišios vykdavo. Vaikai važiuodavo dėl įdomumo, nes dar nerūpėjo maldos. Pagal jos vyro pasakojimą, Salantų „žalnieriai“ buvę labai dideli, didesni už žmogų. Ir kad „<...> sujungti buvo kažkaip sudėtingai su virve, kaip jam vaikui atrodė. Tos virvės buvo paslėptos po rankove, berniukus domino judinimo mechanizmai. Kaip taip gali būti, kad jie juda vienodai abu kartu? Kažkas patempia iš vienos pusės virvę, ir ranka susilenkia, o kardas pakyla į viršų. O tada – į žemę tik bilst!“²⁰

Paskutinį dešimtmetį Salantų bažnyčioje „žalnieriai“ prieš šv. Velykas nebe kasmet buvo statomi. Keitėsi klebonai, skulptūras teko remontuoti, o ir poreikis jas matyti judančias jau nėra toks didelis kaip anksčiau. Tačiau jie neabejotinai atliko savo vaidmenį, patraukdami jaunos žmonės bažnyčios link, suvokiant krašto savitumą, daiktiškai išreikštą kūrybiškumą, jei išliko brandaus amžiaus žmonių atmintyje tokiais ryškiais ženklais. Dabartinis Salantų klebonas Juozas Rudys patvirtino, kad „žalnieriai“ jau pernai ir šiemet per šv. Velykas vėl budėjo prie Kristaus karsto, nors ir nebejudinami apeigų metu.

Pastovumas yra svarbus dėmuo tęsiant tradiciją. Ši savybė būdinga žemaičio būdui, o Plungės rajonas gali didžiulis, kad savo žemėje išsaugojo seniausius-

¹⁸ Kvasas A. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė, 2006.

¹⁹ Staniuvienė A. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė, 2018.

²⁰ Ten pat.

lėlių teatro paveldo šaltinius net keliose vietose. Žemaitijos nacionalinio parko Kultūros paveldo skyriaus vedėja Aldona Kuprelytė (g. 1961), gyvenanti Plateliuose, parodė netoliese esančius bent keletą tikrų lėlių teatro paveldo šaltinių ne tik Platelių, Beržoro, Gintališkės šventovėse, bet ir kaimo šeimos aplinkoje. Minėtos bažnyčios turi išsaugojusios velykinių „žalnierių“ poras. Gintališkėje jie mediniai, bet plokšti, ne kartą perdažyti ryškiomis spalvomis. Bažnyčios patarnautojos Elenos Jurkutės teigimu, Gintališkės „žalnieriai“ yra „cariniai“, vadinausi, iš spaudos draudimo laikų. Juos judinti buvo ne šventas darbas, o žaidimas. Beržoro „žalnieriai“ taip pat plokšti, bet išsaugoję senąją išvaizdą, su tikrais laiko ženklais, kiek pablukę, tačiau savi ir nepakeičiami. Nėra tiksliai žinomas juos kūręs autorius. Panašumu į kitus, matytus Kalnalyje, nustebino Platelių bažnyčios „žalnierių“ skulptūros. Juos, matyt, kūrė tas pats medžio meistras kaip ir Kalnalyje, nes skulptūrų dydis, forma, siluetas, maniera yra visiškai identiški. Skiriasi tik spalvinė gama, kuri galėjo būti jau vietos žmonių sprendimas. A. Kuprelytės teigimu, Platelių „žalnierių“ sukūrimo data yra 1909 metai, kuri apytikriai sutampa su Kalnalyje pateikėjos minėtu laiku²¹. Sunku pasakyti, kiek senaisiais laikais Lietuvos bažnyčiose buvo paplitęs panašių medinių skulptūrų su judinimo mechanizmais naudojimas. Tačiau Žemaitijos regiono bažnyčiose iki šiol saugomi lėliški pavidalai mums padeda pažinti dar vieną, kol kas mažai tyrinėtą, kultūros istorijos puslapį. Vietinių žmonių „žalnieriais“ vadinamos bažnyčių skulptūros liudija ir unikalią lėlių teatro istorijos grandį, seniai išnykusią Europoje, bet ilgai išlikusią gyvojoje Žemaitijos tradicijoje.

3. Lėliškosios kūrybos formų įvairovė šeimos aplinkoje

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos kaime mėgėjiški lėlių vaidinimai nebuvo naujiena. Tačiau šį kartą aptarsime lėlių teatro šaltinius, kurie liudija jų naudojimą švietėjiškais ir pramoginiais tikslais. Tam tikra prasme ir bažnytiniai „žalnieriai“ atliko ugdomąją funkciją. Bet ir namų aplinkoje lėlės buvo kuriamos ne tik vaikams žaisti, bet ir suvokiant, kad lėlių teatro priemonėmis papasakota pasaka, gyvenimo epizodas ar istorija, pagaliau „šposas“ patraukia dėmesį, suburia bendrystei, įtraukia ir suartina šeimos narius, kaimynus, švenčių dalyvius, padeda susitelkti, ugdyti šeimos vertybes. Laukiant šv. Kalėdų, edukacinę prasmę įgijo vadinamasis „Šėpos“ teatro kūrimas, susipažįstant su Kristaus gimimo istorija pasaulietinėje ar šeimos aplinkoje. Išlikusių autentiškų šaltinių aptinkame retai, tačiau susipažinus su jais aiškėja, kad savu laiku jie nebuvo vieninteliai,

²¹ Ekspedicijos, vykdytos Žemaitijos nacionaliniame parke 2006 ir 2018 metais, medžiaga.

liudijantys, kad lėliškosios kūrybos formos natūraliai rado vietą šeimos švenčių ir kasdienėje aplinkoje.

Kretingos muziejaus fonduose saugoma pirštininė lėlė „velniukas“ priskiriama klasikinėms lėlių teatro technikoms²². Eksponato kortelėje įrašyta, kad apie 1930 metus naudojęs lėlę jos autorius yra savamokslis berniukas. Lėlė įsigyta 1956 metais iš Jakšto Melitono, gyvenusio netoli Salantų. Galima spėti, kad vaikas prieš kurdamas turėjo būti matęs liaudišką lėlių vaidinimą. Lėlė atitinka rankos dydį. Ji tradicinė, aptinkama daugelyje Europos šalių. Personažas „velniukas“ yra ir kituose Lietuvoje buvusių lėlių vaidinimų siužetuose. „Galva ir rankų plaštakos yra išdrožtos iš medžio, rūbeliai dirbtinio kailio, persiūti, kaip ir raudona peteliškė po kaklu. Įdomu tai, kad viduje, arčiau kaklo, buvo įdėtas mechanizmas, kuris neveikia, bet jį suspaudus lėlė „kvarkė“. „Velniuką“ vadindavo Joniu, darydami su juo įvairius fokusus vestuvių, talkų, pabaigtuvių ir šiaip vakaruškų metu. „Žaidėju“ vadinamas vaidintojas „velniuką Jonį“ glamonėjo, bučiavo ir t. t., tačiau stengėsi, kad vaidinimo metu pats nebūtų matomas. Dažniausiai ranką su lėle iškišdavo pro pravertas duris ar už paklodės prie spintos užlįsdavo.“ Aprašoma, jog „kas nežinojo – bijojo, kas žinojo, kaip tai daroma, džiaugėsi tais „fokusais“, nes visiems pakeldavo nuotaiką“²³. Turime ir kitų pavyzdžių. Lėlės buvo naudojamos ir šeimos šventėse. Netoli Platelių esančiame Paežerės Rūdaičių kaime Aldona Kuprelytė 2006 m. supažindino su nagingu meistru Antanu Katkumi (g. 1931), kuris jaunystėje buvo kviečiamas piršliu į vestuves. Pakeliui į sodybą įkelta ir pritvirtinta prie eglės kamieno jo paties sumeistrauta maža koplytėlė su savų rankų darbo Rūpintojėliu. Šis faktas patvirtina pasakojimus, kad lėlininkai visais laikais sugebėjo daugybę darbų daryti patys. Svarbiausia yra jų mąstymo ir gyvenimo būdas, skatinantis įkūnyti tokį mąstymą daiktiškai. Nereikia priminti, kad piršlys turėjo būti iškalbingas, linksmas, sumanus, mokėti improvizuoti veikti. Žmonėms patiko, kai piršlys Antanas išsitraukdavo keletą savo paties pagamintų pirštinių lėlių ir vestuvinių džiaugsmui per pusiau uždengtas duris suvaidindavo su jomis kelias mažas sceneles. Katkus turėjo pasigaminęs tris lėles: piršlį-velnią ir du jaunuosius – Motiejuką ir Barborą. Pirmosios galvutė išdrožta iš medžio, su skrybėle ir didele raudona gėle, vaizdavo „piršlį melagį“. Ją Antanas paveldėjo iš dėdės. Lėlei-velniui Antanas įtaisė pypkę, pro kurią per vamzdelį pūsdavo dūmus. Jaunųjų lėlėms jis panaudojo senų žaislinių plastmasinių lėlių galvutes. Jiedu šokdami dainuodavo, suprantama, piršlio balsu: „Susitiko graži pora, Motiejukas ir Barbora.“ Pats Antanas lėlių rankų plaštakas pasiuvo iš odos atraižėlių, o rūbelius, kaip mokėjo, pasiuvo medžiaginius. Šiuo atveju buvo svarbi ne estetinė lėlės išvaizda, o paties piršlio sumanumas naudoti

²² Голдовский Б. Куклы. *Энциклопедия*. Москва, 2006, 303.

²³ Kretingos muziejaus fondas. GEK, Nr. 1291, Inv. Nr. 142, Dokumento akto Nr. 1295.

lėles, linksminant svečius, krečiant „šposus“, kuriant gerą nuotaiką šeimos šventėje. A. Katkus teigė, kad pasigamino šias lėles apie 1965 metus, kai jau buvo „ženotas“ ir vaikai buvo paaugę. Paaiškėjo, kad ir jo dėdė Ramonas, kilęs iš netolimo Beržoro kaimo, buvo vaidinęs su lėlėmis. Antanas vaikystėje matė, kaip dėdė linksmindavo susirinkusius giminaičius per šeimos šventes. Vaidindavo ir per atlaidus, kai susirinkdavo daugiau svečių. Piršliaudamas, anot Antano, pasakodavo ir vaidindavo ir pusbrolis Liudas, tačiau tik su viena lėle.

Ne kiekvieną žemaitį lengva prakalbinti. Tačiau ekspedicijų metu pavyko šį tą išgirsti ir užrašyti. Luokės miestelyje (Telšių raj.) užaugusi Irena Nakienė (Kontautaitė) (g. 1944), gyvenanti Klaipėdoje, pasakojo apie vaikystėje namuose pačių pasidarytą „Šėpos“ teatrą. Mosėdžio (Skuodo raj.) gyventoja Stanislava Prelgauskienė (Kuprytė) (g. apie 1940) su nostalgija prisiminė tėvelio rodomą vaidinimą su paties pasigamintomis pirštinių lėlėmis šeimos šventėse. Galvas lėlėms tėvelis buvo pats išdrožęs iš medžio, o kūnus ir rūbelius pasiuvo mama. Tėvelis pats rodydavo lėlių vaidinimus, virš atvirų durų vietoje pakabintos lovatiesės. Kartais ir pas kaimynus nusinešdavo savo teatrą, kai būdavo kokia proga. Lėlės šokdavo, pasibučiuodavo, taurelę siūlydavo viena kitai, bet nekalbėdavo. Šie pavyzdžiai primena prigimtine lėlės paskirtį išreikšti mintį savo plastika, judėjimu, santykiu per veiksmą, be kalbinio dialogo.

Tikime, kad kalbinant pagyvenusius žmones skirtingose Žemaitijos vietose galima būtų išgirsti ir daugiau pasakojimų apie lėlių teatro vaidinimus šeimoje. Išskirtinis šaltinis ir puikus šeimos lėlių teatro pavyzdys yra XX a. pradžios Vieškinių vaistininko šeimos teatras (Mažeikių raj.), išsaugotas miestelio vaistininko name, kuriame dabar įkurtas Vieškinių pirmosios vaistinės muziejus. Jis padeda suprasti, kokia buvo vietos inteligentų šeimos aplinka, išsilavinimas, ugdymo priemonės, galimos įtakos. Išlikęs nedidelis autentiškas paviljonas su vielutėmis, ant kurių buvo kabinamos mažos lėlytės. Muziejaus vadovės Danutės Končienės teigimu, lėlių teatrą kurdavo vaistininko žmona *Sofija Ueiskytė-Aleksandravičienė*. Pati piešė, tapė, visas dekoracijas kūrė savo rankomis. Žinoma, kad šeimoje augo trys vaikai ir dvi augtinių. Dukra Sofija Aleksandravičiūtė-Novick prisimena: „Kartą mamytė su auklėtoja froilen Ruth Jonat sugalvojo sukurti lėlių teatrą. Kaimynystėje gyveno stalius Vladas Jedinka. Jis pagamino tokią dėžę-sceną teatrui. Nudažė melsvai pilkais dažais, papuošė raižiniais, priekyje pakabino tamsiu raudonos medžiagos uždangą. Mamytė iš plastilino nulipdė įvairias figūras, aptepė laku, kad būtų tvirtesnės, pasiuvo rūbus, prie kiekvienos pritaisė vielas, kurias užkabindavo ant ištiestų vielų dėžės-scenos „palubėje“. Jas traukiojant, „artistai“ judėdavo.“²⁴ Toliau rašoma, kad apie 1938 m. mamytė sugalvojo toje pačioje dėžėje padaryti prakartėlę. Ją vadino Betliejumi. Dukra prisimena, kaip ji pati nulipdė Juozapą ir Mariją, piemenis, tris karalius ir lėles aprenge. „Nupirko

²⁴ Vieškinių vaistinės muziejus. Sofijos Ueiskytės-Aleksandravičienės prisiminimų rankraštis.

mažą nuogą lėlę, ją paguldė edžiose ir ji tapo Jėzuliuku. Aplink sustatė gyvulius, nupiešė žvaigždę. Dekoracijas mamytė nupiešė pati. Dėžė-scena stovėdavo per šventes svetainėje, mamytė skambindavo pianinu kalėdines giesmes, o mes visi giedodavom.“²⁵

Panašu, kad vaikams apie „Šėpos“ teatrą nebuvo pasakojama, tačiau mama ir auklėtoja neabejotinai žinojo, ką daro. Kristaus gimimo istorijos pasakojimas naudojant lėles, su jomis veikiant, ir yra tradicinis „Šėpos“ teatro siužetas. Paprastai tokia veikla pagal biblinį siužetą padeda pasiruoši sutikti šv. Kalėdas, įprasminant laukimo laiką. Kartu ji svarbi ir perduodant šeimos vertybes namų aplinkoje. Betliejaus istorija būdavo rodoma šeimose ar svečiuose per visą tarpukalėdį, nuo šv. Kalėdų iki Trijų Karalių šventės.

Prisimindamas Nemakščių bažnyčios aplinkoje aprašytą velykinę misteriją su lėlėmis, keletą epizodų apie močiutės lėlių teatrą šeimoje papasakojo ir Nemakščiuose gimęs bei užaugęs kunigas kanauninkas Andriejus Sabaliauskas, dabar gyvenantis Telšiuose. Tradicinio „Šėpos“ teatro pavidalą, kuris panašus į miniatiūrinę šventovę, su visų trijų aukštų įranga, 2005 m. atkūrė Dovilų etninės kultūros centras (Klaipėdos raj.). Atvykus galima ją pamatyti, išsiaiškinti konstrukciją ir sužinoti, kaip tinkamai perteikti Betliejaus istoriją su tradiciniais personažais.

Sunku pasakyti, kokią įtaką Žemaitijos žmonėms galėjo daryti per laiką besiformuojanti teorinė teatro mintis, kokią reikšmę ji turėjo konkrečioms „lėlių teatriukams“. Galima tik nujausti, kad patirtis, žinios, kaip techniškai pasigaminanti lėles ir įrangą, buvo perduodamos bendraujant, stebint, galimybes išbandant patiems tautodailiniame teatre, kaip ir kitose liaudies kūrybos srityse. Kai kurie vėlesni pateikėjai galėjo būti matę ir vieną kitą keliaujančių lėlininkų vaidinimą. Tačiau tyrinėtojai dabar galės remtis šaltiniais, užfiksuotais ir aprašytais Žemaitijoje, papildyti ją liudinininkų prisiminimais. Išlieka viltis, kad šiandien jau daugiau žmonių ims suvokti, kad seniausi lėlių teatro šaltiniai byloja apie mažiau žinomą, tačiau nedalomą visuotinės Lietuvos kultūros istorijos dalį.

Išvados

Nuo priešistorinių laikų visame pasaulyje įvairių tautybių ir rasių žmonės atlikdavo ritualus naudodami lėles ir kaukes. Pasaulio lėlių teatro istorija liudija, kad įvairiose pasaulio šalyse dėl etninės bei religinės kultūros įtakos klostėsi skirtingos lėlių teatro tradicijos. Lietuvoje profesionalaus lėlių teatro gimimo data yra 1936 m., tačiau lėles ir kaukes žmonės naudojo savo aplinkoje nuo tų laikų, kai jos dar nebuvo įvardijamos kaip lėlių teatro atributai. Žemaitiją, lyginant su kitais etninės kultūros regionais, galima išskirti kaip turinčią nemažai išlikusių

²⁵ Ten pat.

lėlių teatro istorijos šaltinių. Apie lėlių naudojimo atvejus natūralioje aplinkoje, kalendorinėse ar bažnytinėse šventėse šiame straipsnyje ryškiai prisimena ir emociškai liudija daugelis pateikėjų: A. Viluckis, B. Kviklys, B. Vaičekauskis, D. Preidyte, A. Kvasas, A. Staniuvienė ir kt. Iš įvairių etnografinių šaltinių matyti, kad „pasivertimas kitu“, naudojant kaukę, labiausiai susijęs su senosiomis kalendorinėmis žiemos ir pavasario lietuvių šventėmis. Ypač daug lėlių, zoomorfinių ir antropomorfinių kaukių buvo naudojama Užgavėnių šventėse. Prieš šešis šimtus metų Lietuvoje įsivyravus krikščionybei, pamažu keitėsi ir vietos gyventojų mąstymas. Buvusius papročius ėmė keisti nauji, krikščioniški. Baltiškosios mąstysenos vaizdiniai, formavęsi ilgą laiką gyvenant pagal gamtiškąjį kalendorių, nejučia ėmė transformuotis naujuose biblinio turinio siužetuose kartu su perimama katalikiška pasaulėjauta. Pamažu kaukė ar lėlė natūraliai „atrado savo vietą“ katalikiškų bažnyčių aplinkoje, patrauklia ir suprantama forma padėdama išgyventi ir suprasti biblinį turinį. Jį sudarė Kristaus gyvenimo ir kančios istorijos. Žemaitijoje kūrybingi vietiniai meistrai bažnyčių užsakymu pradeda kurti judančias medines skulptūras, kad tikintieji galėtų geriau suprasti ir išgyventi Kristaus kančios istoriją. Iš šios epochos mažai likę duomenų, tačiau kai kuriose atokesnėse Žemaitijos krašto bažnyčiose iki mūsų dienų yra išsaugotų medinių judančių Romos kareivių skulptūrų, vietos žmonių vadinamų „žalnieriais“. „Žalnierių“ galima aptikti Grūšlaukės, Kalnalio (Kretingos raj.), Nemakščių (Raseinių raj.), Kražių (Kelmės raj.), Notėnų, Salantų, Platelių, Gintališkės, Beržoro, Plėvenų (Plungės raj.) bažnyčiose. Jos buvo, o kai kur ir tebėra, statomos prieš šv. Velykas prie Kristaus kapo, įrengiant specialią inžinerinio sumanumo reikalaujančią pakylą, su dekoracijomis, apšvietimu, tam tikromis apeigomis ir kt. Tokios medinės judančios skulptūros – vertingi šaltiniai, liudijantys ne tik lėlių teatro, etninės kultūros, bet ir vieną iš Lietuvos katalikų bažnyčios istorijos virsmo etapų. Tam tikra prasme bažnytiniai „žalnieriai“ atliko ugdomąją funkciją, padėjo formuoti krikščioniškąją pasaulėžiūrą, siekiant patraukti daugiau lietuvių naujo tikėjimo link.

Lėlių teatro požiūriu, lėlė yra „įdvasintas“ daiktas, objektas, plastinė forma, kuri „atgyja“ animuojama. Todėl ir namų aplinkoje lėlės buvo kuriamos ne tik vaikams žaisti, o ir bandant suvokti, kad lėlių teatro priemonėmis papasakota pasaka, gyvenimo epizodas ar istorija, pagaliau „šposas“ patraukia dėmesį, suburia bendrystei, įtraukia ir suartina šeimos narius, kaimynus, švenčių dalyvius, padeda ugdyti šeimos vertybes. Laukiant šv. Kalėdų, edukacinę prasmę įgijo vadinamasis „Šėpos“ teatro kūrimas, susipažįstant su Kristaus gimimo istorija pasaulietinėje ar šeimos aplinkoje. Išlikusių autentiškų šaltinių aptinkame retai, tačiau susipažinus su jais aiškėja, kad savu laiku jie nebuvo vieninteliai, liudijan-

ty, kad lėliškosios kūrybos formos natūraliai rado vietą ne tik bažnytinėje, bet ir šeimos švenčių bei kasdienėje aplinkoje.

Literatūra

- Bedoin 1989 – J. L. Bedoin. Kaukė ir jos metamorfozės. *Krantai* 5, 14–15.
- Girčys 2010 – Antanas Girčys. *Nemakščiai*. Kaunas.
- Daukantas 1988 – Simonas Daukantas. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*. Vilnius, 127–128.
- Jurkowski 1970 – H. Jurkowski. *Dzieje teatru lalek*. Warszawa: Panstwowy instytut wydawniczy.
- Maknys 1972 – Vytautas Maknys. *Lietuvių teatro raidos bruožai*, I d. Vilnius.
- Skrodenis 1984 – Stasys Skrodenis. Kaukė ir jos vieta senojoje liaudies kultūroje. In *Liaudies menas ir jo savitumas*. Kaunas.
- Skrodenis 1989 – Stasys Skrodenis. Liaudies dramos ir teatro elementai etnografinių ir folkloro ansamblių programose. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas.
- Ušinskas 1999 – Stasys Ušinskas. Lėlių ir maskių teatras. In *Lėlė ir kaukė*. Sud. A. Girdzijauskaitė. Vilnius, 121–123.
- Valančius 1972 – Motiejus Valančius. *Raštai*, t. 1. Vilnius.
- Bielskis 1999 – Petras Bielskis. *Lietuvos klijimo teatras*. Klaipėda.
- Kviklys 1991 – Bronius Kviklys. *Mūsų Lietuva*, t. 4. Vilnius: Mintis.
- Kapočiūnas 1932 – Petras Kapočiūnas. *Liepsnos* 22, 5.
- Viluckis 2017 – Adolfas Viluckis. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė.
- Vaičekauskis 2017 – Vytautas Vaičekauskis. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė.
- Preidytė 2005 – Dalicija Preidytė. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė.
- Kvasas 2006 – Adomas Kvasas. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė.
- Staniuvienė 2018 – Angelė Staniuvienė. *Iš prisiminimų*, pokalbį užrašė teatrologė Salomėja Burneikaitė.
- Ekspedicijose Žemaitijos nacionaliniame parke 2006 ir 2018 metais surinkta ir aprobuota medžiaga. Голдовский 2006 – Борис Голдовский. Куклы. *Энциклопедия*. Москва.
- Kretingos muziejaus fondas. GEK Nr. 1291, Inv. Nr. 142, Dokumento akto Nr. 1295.
- Sofijos Ueiskytyės-Aleksandravičienės prisiminimų rankraštis*. Viešųjų vaistinės muziejus.

Salomėja Burneikaitė, Jūratė Grigaitienė

THE HERITAGE SOURCES OF PUPPET THEATRE IN SAMOGITIA

Summary

Since prehistoric times, people of different nationalities and races around the world have performed rituals using puppets and masks. The history of world puppet theatre shows that different traditions of puppet theatre have developed in different countries, due to the influence of ethnic and religious cultures. Professional puppet theatre was born in Lithuania in 1936. However, people were using puppets and masks in their environment since the times when they were not considered to be attributes of puppet theatre. Compared to other regions of

ethnic culture, Žemaitija can be distinguished as having a number of surviving sources for the history of puppet theatre. Quite a few respondents (A. Viluckas, B. Kviklys, B. Vaičekauskis, D. Preidytė, A. Kvasas, A. Staniuvienė, and others) vividly remember and emotionally testify to the use of puppets in a natural environment during calendar holidays or Church feasts. As is seen in various ethnographic sources, ‘turning into somebody else’ through using a mask was mostly related to old Lithuanian calendar winter and spring holidays. An especially large number of puppets, as well as zoomorphic and anthropomorphic masks, were used in Shrovetide celebrations. When Christianity was established in Lithuania 600 years ago, the mindset of the local population gradually changed. The former customs began to be replaced by new Christian ones. The images of the Baltic mindset, which had formed by living for a long time according to the natural calendar, involuntarily started transforming into new biblical plots, underpinned by the adopted Catholic world-view. Gradually, the mask or the puppet naturally ‘found their place’ in the environment of Catholic churches, helping to experience and understand biblical content in an attractive and understandable form. They were used to convey stories from Christ’s life and Passion. In Žemaitija, creative local craftsmen began making moveable wooden sculptures commissioned by churches, so that believers could better understand and experience the story of Christ’s suffering. There is little data surviving from the period, but some of the more remote churches in the Žemaitija region still have wooden moving sculptures of Roman soldiers, called ‘*žalnieriai*’ (soldiers, a Slavic loanword), made by local people. ‘*Žalnieriai*’ can be found in the churches in Grūšlaukė, Kalnalis (in the Kretinga district), Nemaškščiai (in the Raseiniai district), Kražiai (in the Kelmė district), and Notėnai, Salantai, Plateliai, Gintališkė, Beržoras and Plėvenai (in the Plungė district). They were, and in some places still are, placed by Christ’s tomb before Easter, with a special platform requiring some engineering ingenuity, with decorations, lighting and certain rites, etc. These wooden moving sculptures are valuable sources testifying not only to the transformation of puppet theatre and ethnic culture, but also to one of the turning points in the history of the Lithuanian Catholic Church. In a sense, the ecclesiastical ‘*žalnieriai*’ performed an educational role, and helped to form a Christian world-view, in order to attract more Lithuanians to the new faith.

From the point of view of puppet theatre, a puppet is an ‘animated’ thing, an object, a plastic form that ‘comes to life’ when animated. Therefore, in the home environment, puppets were created not only for children to play with, but also in the knowledge that a fairy tale or a real-life episode or story, and even a joke, when told by means of puppets, attracts attention, brings a community together, involves family members, neighbours and participants in a celebration,

and makes them closer, as well as contributing to the development of family values. In anticipation of Christmas, the founding of the Šėpa theatre acquired an educational meaning by introducing the story of the birth of Christ into a secular or family environment. We rarely find surviving authentic sources; however, after reading them, it becomes clear that, in their own time, they were not the only ones, testifying to the fact that the forms of creative puppetry naturally found a place not only in church, but also in family celebrations and the everyday environment.